

SENTENCJE I GADKI z kuchennej makatki

wystawa ze zbiorów Elżbiety i Piotra Branekovych

Wystawa zorganizowana na początku 2020 roku w Muzeum Etnograficznym im. F. Kotuli w Rzeszowie, prezentuje eksponaty ze zbiorów Elżbiety i Piotra Branekovych pochodzące z Polski, Węgier, Słowacji, Szwecji, Czech, Bułgarii, Portugalii oraz Niemiec.

Wśród nich wiodącą część stanowią piękne makatki, które dawniej zdobiły kuchenne ściany, pełniąc funkcję schematycznego, obrazkowego leksykonu. Nie brakuje także innych przedmiotów dekoracyjnych, takich jak: ręczniki, kieszonki do przechowywania drobnych przedmiotów i tzw. ząbki przypinane do półek.

Ojczyznę makatek z białego płótna, z prostym haftem konturowym, zdobiących głównie kuchnie były Niemcy i Holandia. W krajach tych używano ich powszechnie już w XIX wieku. Na początku XX stulecia zaczęły one upiększać także wnętrza i w innych krajach Europy. Były używane w Anglii, Austrii, na zachodniej Białorusi, w Bułgarii, Czechach, Estonii, Francji (tam jedynie w Alzacji i Lotaryngii), na Litwie, Łotwie, w Macedonii, Polsce, Portugalii, Rosji, Serbii, Słowacji, Szwecji, na Ukrainie i Węgrzech. Najpierw pojawiły się domach mieszczańskich, potem robotniczych, a na koniec wiejskich.

Makotka, haft krzyżykowy, wielokolorowy, Słowacja
 "Nie ma róży bez korzenia, ani miłości bez lubienia"

Makotka, druk granatowy, Węgry, "Biały gołąb wznosi się nad wioską unosząc moje smutne serce..."

Makatka, haft nicią niebieską i żółtą, Bułgaria

Największy rozkwit „makatkowej mody” przypada na lata 60. XX wieku. Początkowo hafty na nich były jednobarwne, przeważnie niebieskie, niekiedy czerwone lub czarne. W latach 30. XX wieku coraz częściej wielokolorowe. Kolejny etap rozwoju to makatki z jednobarwnym lub wielobarwnym drukiem, gotowe do zawieszenia zaraz po zakupie.

Ręcznik, druk wielokolorowy, Polska

Kieszonka, haft nicią czerwoną, Bułgaria

Kieszonka, haft nicią niebieską, Niemcy, "Szczotki"

Inspiracją dla tzw. motywów holenderskich na makatkach była ceramika o charakterystycznej kobaltowej dekoracji, zwana delfty. Od XVII w. produkowano ją w mieście Delft położonym w zachodniej Holandii. Fajanse tam wytwarzane największą popularnością cieszyły się w okresie od 1650 do 1750 roku. Malowano na nich holenderskie wiatraki, widoki miast, ludzi w strojach ludowych, pejzaże oraz ornamenty kwiatowo-roślinne. Ceramika ta była zawsze biała, a zdobiące ją rysunki malowano farbami kobaltowymi. Makatki z tymi motywami cieszyły się niezmierną popularnością we wszystkich krajach, w których zagościła „makatkowa moda” i prawie zawsze zachowywały stałą i niezmienną kolorystykę ceramiki: białe tło i niebieskie wzory.

Makatka, haft nicią niebieską, Słowacja

Kieszonka, haft nicią niebieską, Czechy, "Szczotki do odzieży"

Makatka, haft nicią niebieską, Polska

Przedstawiany na makatkach obraz składał się najczęściej z dwóch elementów: wątku zasadniczego, czyli syntetycznie i schematycznie potraktowanego wizerunku, oraz korespondującego z nim napisu.

Makatki, zarówno te o tematyce świeckiej jak i religijnej, spełniały rolę schematycznego, obrazkowego vademecum, kreującego wartości, które powinny być uważane za najważniejsze w życiu człowieka.

Makatka, haft nicią niebieską, Węgry, "Do miłosiernego Boga wnoszę błagania by moją rodzinę od zła wszelkiego uchronił"

Makatka, haft nicią czerwoną, Polska

Ideą przewodnią tych przekazów było wskazanie ideałów do naśladowania, dotyczących zarówno codziennego postępowania, współżycia w rodzinie, patriotyzmu, miłości do ojczyzny jak i personifikacji stosownych wzorców estetycznych oraz kulturowych.

Makatkowe motywy były często materialnym odzwierciedleniem powszechnie znanej i popularnej, nie tylko w Niemczech, dewizy tzw. trzech K:

Kinder, Küche, Kirche (dzieci, kuchnia, kościół),

której autorem był prawdopodobnie cesarz Wilhelm II.

W zmodyfikowanym wariancie w Polsce składały się na nią słowa:

kuchnia, kościół, kołyska.

Nieco inną wersję tej maksymy znano także w Anglii, gdzie brzmiała ona:

Barefoot and pregnant

(boso i w ciąży jako, że ciężarnej, nie wychodzącej z domu kobiecie nie potrzebne były buty).

Creda te określały tradycyjną rolę kobiet w XIX-wiecznym społeczeństwie i rodzinie. Miały one zajmować się potomstwem, doglądać rodziny i zadbać o przekazanie jej należytych zasad moralnych.

Makatka, haft nicią niebieską, Bułgaria

Makatka, haft nicią niebieską, Niemcy

Makatka, haft nicią niebieską, Słowacja,
“W pracy i pilności, doczekasz się radości”

Makotka, haft nicią niebieską, Bułgaria

Makotka, haft nicią czarną, Słowacja,
"Vitaj jeśli z dobrym sercem wchodzisz"

Makotka, haft nicią czerwoną, Bułgaria

Najczęściej makatki w formie półproduktu (płótno z nakreślonym wzorem) nabywano na targach, jarmarkach, bazarach, od wędrownych handlarzy i w sklepach z włókienniczą oraz pasmanteryjną galanterią. Wykonywano je z bawełnianych tkanin fabrycznych, prawie zawsze o splocie płóciennym. Niekiedy przeznaczano na nie płótna samodzielowe tkane przeważnie z przędzy lnianej, niekiedy konopnej, sporadycznie bawełnianej.

Pierwotnie zdobiły je wyłącznie wzory konturowe wyszywane według linii zaznaczonych na tkaninie, haftowane prawie zawsze sznureczkiem (ścieg wodny). W późniejszej fazie „mody makatkowej” pojawiały się na nich także wyszycia płaskie wykonywane ściegami atłaskowymi (płaskim i cieniowanym) oraz motywy wyszyte krzyżykiem równoramiennym.

Do wyszyć konturowych używano początkowo nici w jednym kolorze. W wielu krajach, między innymi w Niemczech, Holandii i Polsce, były one najczęściej niebieskie, na Słowacji i Węgrzech czarne, na Ukrainie czerwone.

Makotka w trakcie haftowania, z tamborkiem

Od lat 60. XX w. hafty te stawały się coraz częściej wielobarwne, niekiedy wręcz pstrokate. Natomiast hafty płaskie i krzyżykowe były na ogół wielokolorowe, rzadziej jednobarwne i wtedy zwykle niebieskie, czarne lub czerwone. Do wyszywania używano przede wszystkim nici wyrobu fabrycznego, sporadycznie tylko farbowanych domowymi sposobami.

Kieszonka, haft krzyżykowy, wielokolorowy, Słowacja, "Szczotka i grzebień"

Makotka, haft krzyżykowy, wielokolorowy, Węgry, "Nie ma róży bez kolców"

Tasiemka (ząbki) z motywami roślinnymi, wyrób fabryczny, nić czerwona

Tasiemka z motywami holenderskimi, wyrób fabryczny, nić czarna

Bardzo często brzegi makatek obszywano tasiemkami (najczęściej ten dodatkowy typ zdobienia stosowany był w Polsce). Tasiemki te najczęściej były dwubarwne (na białym tle zwykle czarne, czerwone lub niebieskie motywy). Ponadto brzegi makatek mogły być wykończone poprzez podszycie krawędzi rzędami krzyżyków, ściegu kurpiowskiego, zakopiańskiego lub dzierganego albo przez przeszycie na maszynie.

Muzeum Etnograficzne im. F. Kotuli w Rzeszowie
Rzeszów, 2020

Wystawa “Sentencje i gadki z kuchennej makatki” czynna od 13 lutego 2020 r.

www.muzeumetnograficzne.rzeszow.pl